

O ŠKOLSKIM PRILIKAMA NA TERITORIJU DUBROVAČKE REPUBLIKE U XVIII VIJEKU

ZDRAVKO ŠUNDRICA

Historijom školstva u starom Dubrovniku bavili su se razni pisci i ona je, dobrim dijelom, proučena.¹ Međutim nitko se nije bavio pitanjem školstva na teritoriju Dubrovačke Republike. Možda je to stoga što se, u stvari, ne može ni govoriti o nekom organiziranom školstvu van gradskih zidina, ili pak stoga što su se ispitivači zadovoljavali opće poznatom činjenicom da se nastava po selima, ukoliko je uopće bilo — kao i drugdje — tako i na teritoriju Dubrovačke Republike sve do u XIX vijek odvijala u župnim dvorovima, odnosno po manastirima, gdje su oni postojali²

Smatrajući da je svaki podatak o nastavi u prošlosti, pa i o onoj u dubrovačkim selima, dragocjen prilog za proučavanje kulturne historije Dubrovačke Republike, iznijet ćemo ovdje podatke na koje smo se namjerali listajući ono malo sačuvanih knjiga iz kancelarije janjinskog kape-tanata. Podaci se odnose na nastavu u Trpnju na Pelješcu, koji je u teritorijalnoj podjeli Dubrovačke Republike potpadao pod janjinski kape-tanat.

Trpanj je u XVIII vijeku bio jedno od ekonomski najjačih mjesta na teritoriju Republike. Tu je pored zemljoradnje (vinogradarstvo i masli-narstvo) i pomorstva bilo naročito dobro razvijeno ribarstvo, posebno pak lov na srdele. Ako imamo na umu da je Malo vijeće 6. maja 1773. donijelo odluku koja je, nekoliko dana kasnije, registrirana u Diversa

¹ A. K. Matas, *Povijest gimnazija u Dubrovniku, Program C. K. velikog državnog gimnazija u Dubrovniku za šk. god. 1881—82, 1882—83. Vicko Adamović, Građa za povijest dubrovačke pedagogije, I i II dio, Zagreb 1885, 1892. Dr J. Posedel, Povijest gimnazije u Dubrovniku. Program C. K. velike državne gimnazije u Dubrovniku za šk. god. 1900—1901, 1901—1902, 1902—1903. Dr Đuro Körbler, Četiri priloga Gunduliću i njegovu »Osmanu«. Rad JA 1914, knj. 205, str. 135-220. (O školskim prilikama str. 135-168). J. Tadić, *Reforma vaspitanja dubrovačke mladeži godine 1557. »Novo doba«, Split 1926, br. 79. D. Pavlović, O školskim prilikama u Dubrovniku XVII veka. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XV, sv. 1—2, 1935. J. Tadić, Nikola Petreius rektor dubrovačke gimnazije (1538—1550). Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XVIII, sv. 1—2, 1938, str. 393-403, itd.**

² »... osnovne škole u gradu bijahu isprvo u rukama privatnih nastavnika, do-čim je po dvoru to bila uzgredna zabava dotičnijih župnika.« V. Adamović, *nav. dj.*, I str. 83.

Jagninae³ da patruni srdelskih mreža (tratta) ne mogu dobiti »brušket«, tj. mjesto za lov, ako nemaju družinu od 12 ljudi, 3 barke zvane gondule i 2 svjećarice i da je te godine u Trpnju 18 srdelskih mreža dobivalo »bruškete«, lako se može zaključiti da je tu ova vrsta ribolova bila vrlo dobro razvijena. Dvjesto i šesnaest ljudi u 90 baraka predstavljaju, zaista, čitavu ribarsku vojsku i flotu.⁴ Bogati ulov srdela najvećim dijelom je soljen, zatim bi bio odvezen, u »muljačama« ili »kablčićima«, u Italiju, posebno u Sinigaliju (sjeverno od Ankone) i tamo prodan u mjesecu julu, za vrijeme sajma (Fiera di Sinigaglia). Sinigalija je u to vrijeme na Pelješcu bila pojam roka. Nije rijedak slučaj da su se dužnici obavezivali povratiti dug »u vrijeme od Sinigaglie«, kad će, naime, raspolagati novcem, dobivenim od prodane slane ribe. U vezi sa soljenjem ribe u Trpnju je bio razvijen bačvarski, odnosno kabličarski zanat.

Upravo zbog te privredne aktivnosti janjinski je kapetan, tokom XVIII vijeka, redovito uredovao u Trpnju, a ne u svojoj službenoj rezidenciji, u Janjini. To, ujedno, objašnjava činjenicu da su službu kancelara janjinskog kapetanata od tridesetih godina XVIII vijeka pa sve do pada Republike vršili kancelari iz Trpnja. Ta služba se prenosila od oca na sina u trpanjskoj porodici Agustinovića: Vice, Petar Vica i Vice Petra.

S obzirom na razvijenost ribarske privrede i, s tim u vezi, trgovine s inostranstvom, u Trpnju se potreba osnovnog školovanja morala osjećati kao nasušni kruh. Teško možemo i zamisliti da bi netko otišao u strani svijet da tamo prodaje svoje proizvode bez osnovnog znanja iz čitanja, pisanja i računanja.

Na pitanje kako su Trpanjci dolazili do tog znanja pokušat ćemo odgovoriti, koristeći se podacima sadržanim u jednom procesu koji je vođen pred janjinskim kapetanom Dživom Klementa Menčetićem u razdoblju od 10. maja do 13. decembra 1775. Taj proces, nastao kako se čini iz običnog inata, daje nam podatke o osnovnoj nastavi, koji, koliko nam je poznato, nisu zabilježeni ni u jednoj drugoj knjizi Dubrovačkog arhiva. Ti podaci, mada se odnose na osnovno školovanje u Trpnju, moći će se, indirektno, primijeniti na čitavi teritorij Dubrovačke Republike.

Da kažemo, najprije, između koga i zbog čega je vođen naš proces.

U mjesecu maju 1775. godine braća Simonetti, don Antun⁵ i Šimun, postavili su sudski zahtjev da im Mato Barač⁶ vrati dug u iznosu od 28

³ Sv. 5. str. 8.

⁴ Prema popisu stanovništva Dubrovačke Republike, izvršenom 1673/74, Trpanj je imao 228 stanovnika. Z. Šundrica, *Popis stanovništva Dubrovačke republike iz 1673/74. godine. Arhivski vjesnik*, Zagreb 1959, II, str. 448. U XVIII vijeku stanovništvo se povećalo. Godine 1793. u Trpnju su bile 73 porodice. Ako uzmemo da su porodice imale, prosječno, pet članova, Trpanj bi u to vrijeme imao oko 350 stanovnika. *Diversi di Jagnina*, sv. 6, str. 178—179. Treba pripomenuti da su od 18 trata vlasnici dvaju bili ribari iz okolice Trpnja.

⁵ O don Antunu Simonettiju nismo mogli pronaći mnogo podataka. Spominje se kao izvršilac oporuke trpanjskog svećenika don Pavla Frankija, 1745. godine. Vjerojatno je čitav svoj vijek »učio skulu«. To se dade naslutiti iz izjava njegovih i Mata Barača. Živio je skupa s bratom Šimunom, s kojim je u zajednici posjedovao srdelsku mrežu. Oporuku je sastavio u Dubrovniku 8. V 1771. Svu svoju odjeću, knjižnicu i rublje ostavio je nečaku don Petru Simonettiju. Don Petra i njegova brata odredio je univerzalnim nasljednicima svih svojih dobara. Ostavio je da mu se za vječna vre-

dukata i 21 groša. U nabranju stavki duga naveden je, pod br. 6, dug od 12 dukata za školovanje od 4 godine Baračeva nećaka, računajući po tri dukata godišnje (*Per la scola fatta al suo nipote di quattro anni ultimi à ducati 3 l'anno . . . ducati 12*).

Dvadeset osmog juna došlo je pred kapetanom Menčetićem do izravnjanja između braće Simonetti i Barača. Barač je podmirio dug, samo im je još ostao dužan 2 dukata i 14 groša, uz obavezu da im povrati jednu plosnatu bačvicu (*mesariola*) i jedno veslo. U pitanju duga za školovanje Baračeva nećaka stranke su se složile da se o tome donese sudska presuda. Budući da je Barač istoga dana isplatio preostala 2 dukata i 14 groša, njegova obaveza prema braći Simonetti sastojala se samo u vraćanju bačvice i vesla, dok je pitanje duga za školovanje njegova nećaka ostalo sporno.

Prema zapisima u knjizi u kojoj je vođena parnica između braće Simonetti i Mata Barača vladalo je zatišje sve do 14. novembra 1775. Tada se ponovno javlja, namjesto braće Simonetti, sam don Antun, koji je učio Baračeva nećaka. On sada sudski traži da mu Barač povrati bačvicu i veslo te zahtjeva da bude osuđen na isplatu 12 dukata za školu njegova nećaka, jer on nije ni zbog čega — *sotto nessun titolo* — dužan da vrši nastavu besplatno. Taj svoj zahtjev don Antun je potkrijepio registriranim izjavama dvojice svojih učenika, subdakona Petra Kulišića i Balda Bibice, koji su još 13. septembra izjavili da su svom učitelju don Antunu, osim sitnih poklona, za trud od škole (*travaglio della scola*) godišnje plaćali jedan cekin.⁷

Na temelju spomenutog zahtjeva don Antuna Barač je 20. novembra dobio strogi sudski poziv da istog dana dođe na sud da odgovara, jer će, u protivnom, biti osuđen prema zahtjevu tužitelja.

Spor se sastojao u ovom:

Barač nije htio priznati dug za školu svoga nećaka, u prvom redu stoga što između njega i don Antuna nije postojao nikakav ugovor o plaćanju. Zatim on nije molio ni don Antuna ni ikoga iz njegove kuće da mu uči nećaka, štaviše, on u početku nije ni znao, da ide u školu don Antuna; da je znao da će don Antun tražiti da mu se plaća, ne bi mu bio dopustio da ide u njegovu školu, nego u školu don Frana Agustinovića, koji nije tražio da mu se plaća, kao što nisu tražili ni toliki drugi, strani i domaći kapelani »*koji su učili skulu*«. Barač je, dalje, dokazivao da nije

mena govori dvanaest misa godišnje u crkvi sv. Antuna u Trpnju, koju je, kako u oporuci izričito kaže don Antun, utemeljio i opremio njegov pokojni otac, Antun Šimunov Simonetti, rečeni Antonović. Umro je u Trpnju početkom 1779. god. *Test. not.*, 83. 135'—137'.

⁶ Mato Barač bio je poslovan čovjek. Imao je srdelsku mrežu, išao u inostranstvo i imao nešto malo karata u pomorstvu. Umro je u dubokoj starosti »*avanzato molto negli anni*«, u oktobru 1802. Univerzalnim naljednikom je imenovao nećaka Frana Ivanova Barača, koji je stanovao u njegovoj kući. To je, bez sumnje, onaj nećak o čijem se školovanju vodio proces, a koji se nigdje ne spominje po imenu, niti se preslušava. *Test. not.*, 89. 97'—98.

⁷ Ova dva subdakona u međuvremenu su ređena, pa se u novembru pojavljuju kao svećenici i kao takvi svjedoče.

bilo »užance«, odnosno »da nigda nije bilo zakona u našem selu za plaćati školu«. Učiteljima su se samo davale »časti« o Božiću, Uskrsu, o pokladima i preko godine, a on je te »časti« davao don Antunu, i da je, tvrdio je Barač, »one časti prodao, potego bih na godišće sedam, osam dukata.« Samo se jednom učitelju, naime don Luki Giovanelliju,⁸ plaćalo za školu, ali samo »od skulara koji su bili u njega od mise« ili »u školi od gramatike«, i to po talir na godinu. Djeci pak koja su bila »od male škole nije uzimo nikomu ništa«. Da bi potkrijepio ovo svoje tvrđenje, naveo je primjer fratara na Kuni, koji su učili djecu »od onizijeh selija«, a nije im se naplaćivalo. I kad je jednom fra Izidor Marić⁹ htio naplatiti nastavu, roditelji učenika su se potužili provincijalu, koji nije dao pravo fra Izidoru »erbo nije bilo nigda užance za plaćati«. Prema iskazima Barača ni don Antun nije nikada ni od koga tražio da mu se plaća, ni dandanašnji mu ne plaćaju nego on hoće da mu samo Barač plati, »sada kako smo se zajeli, i dijete se diglo od škole, nakon četiri, pet godišća«, premda je on tokom tih godina imao svake godine račune s don Antunom, čak je i njegova novca bilo u njega, ali mu don Antun nije nikada spomenuo plaćanje škole. To je po mišljenju Barača samo inat, jer je on u svoje doba bio tužio, zbog udarca, nećaka don Antuna, pa su dubrovački suci presudili da mu plati svu odštetu u iznosu od preko deset dukata »i tako sada- rice išće sve načine da mu ja platim školu od neputa«.

Pored ovih dokaza Barač je navodio u svoju obranu i to da njegov nećak nije gotovo ništa naučio u školi don Antuna. On je tvrdio da je njegov nećak »ko djetesce malahno, brez oca i matere, ko sirota« išao najprije u školu don Frana Agustinovića, a zatim dvije godine u don Antuna »i u toliko doba nije naučio ni misu dobro oslužit«. Kad je pak don Antun na jednom saslušanju izjavio da mu je učio nećaka pet godina i više, Barač je odrešito odgovorio: »... a ja govorim da to istina nije, nego samo dva godišća, a da je učio pet godišća, da je bio od kamyna naučio bi legat«.

Don Antun je sa svoje strane dokazivao, pozivljući se na evanđelje, koje uči da svaki radnik mora biti plaćen, da ima pravo naplatiti nastavu koju je vršio i bez formalnog ugovora. Po njegovim riječima bez ugovora se naplaćuju i kućni učitelji u Dubrovniku, i to pet i više dukata na godinu, samo što kod kuće kontroliraju učenike koji pohode javne škole. Što se tiče učitelja don Luke Giovanellija tvrdio je da je primao od učenika ne talir godišnje, nego više od cekina u raznim poklonima. Osim raznovrsnih službi koje su mu činili učenici, donosili su mu drvo za ogrijev, meso, ribu, posebno srdele, u tolikim količinama da je mogao prodati po više barila, zatim su mu donosili ulja i vina.

⁸ Vidi bilješku 14.

⁹ O fra Izidoru Mariću, Maričeviću iz Stona, zabilježeno je u nekrologiju reda Male braće pored ostalog: »*Multum naturalis ingenii, sed nunquam exculiti: ideoque perpaucam doctrinam, tennesque habebat cognitiones. Retibus, aliisque piscationis instrumentis libentissime piscibus insidiabatur et plurima opificia torno eximie elaborabat.*« Obnašao je časti gvardijana, definitora, kustosa, provincijala i provincijalnog vikara. Rođen je 1740., umro 1824. P. B. Rode, O. F. M., *Necrologium fratrum minorum de observantia provinciae S. Francisci Ragusii*. Ad Claras aquas, 1914., str. 127—128.

Da bi donekle parirao prigovor da između njega i Barača nije postojao ugovor o plaćanju, don Antun je tražio da bude preslušana jedna bližnja Baračeva svojta, Frana žena Antuna Ferri, koja ga je, navodno, zamolila — kad je zbog obiteljskih svađa Baračev nećak bio prestao pohađati školu don Antuna — da ga opet primi, jer će mu biti plaćen trud.

U pogledu Baračeve tvrdnje da se nikome nije naplaćivao, don Antun je dokazivao da je primao plaću, a ako je nekoga oslobodio plaćanja, to je bilo ili iz ljubavi, ili zbog učinjenih usluga, odnosno primljenih poklona, što ne može osloboditi obaveze plaćanja Barača, koji mu nije ništa davao. Prema izjavama don Antuna nijedan kapelan nije činio školu gratis, već za novac ili poklone. To što ranije nije tražio plaću za školu ne smije da ide na njegovu štetu. On je strpljivo čekao ovaj kao i druge dugove. Nije istina, dokazivao je dalje don Antun, da je učio Baračeva nećaka samo malo godina, jer kad je došao u njegovu školu, nije znao ni slova alfabeta, a kod njega je pisao, čitao, počeo učiti gramatiku i račune.

Kad se svjedočanstvo Frane, žene Antuna Ferri, koja je zbog bolesti bila preslušana kod kuće, pokazalo u suprotnosti s njegovom izjavom, don Antun je pod zakletvom ponovio da je njegova ranija izjava tačna, poručivši spomenutoj Frani da pazi na dušu. Istovremeno je s indignacijom odbio Baračevu tvrdnju da mu je godišnje davao u raznim poklonima sedam, osam dukata vrijednosti. U tom času kao da je htio da se prekine svaki dalji postupak pa je samo tražio da mu Barač povrati bačvicu i veslo, a da mu za trud škole plati onoliko koliko presudi sudac, kojega će on smatrati pravednim. Međutim don Antun je iskoristio ovu priliku da stavi do znanja Baraču — ciljajući, očito, na njegovu izjavu da mu nećak nije kod njega ništa naučio — *»da je iz njegove škole koju je činio dugi niz godina izišlo ovdje u Trpnju sedam svećenika koji sada žive, dok iz površne škole drugih učitelja nije izišao ni jedan«*.

Razumljivo je da su zavađene stranke nastojale dokazati svoje tvrdnje pomoću svjedoka.

Trebalo je da don Antun dokaže svjedocima kako se naplaćivao za školu; kako su to činili i drugi učitelji; dalje, kako je učio Baračeva nećaka više godina no što je tvrdio Barač.

S druge strane, Barač je morao dokazati da se ni don Antun, ni ijedan učitelj nije naplaćivao *»u dinaru«* za školu djece *»od male škole«*, nego da su samo primali *»časti«*.

Izjave trinaestorice svjedoka, od kojih su neki preslušani i po više puta, kao da nisu bile dovoljno uvjerljive da bi kapetan Menčetić mogao izreći pravednu presudu u ovom sporu, koji je najvjerojatnije završio nagodbom (u knjigama se nigdje dalje ne spominje), ali su zato te izjave, što je za nas mnogo važnije, dovoljno iscrpne da bismo iz podataka, sadržanih u njima, kad ih povežemo s podacima u iskazima glavnih aktora ovoga procesa, mogli stvoriti predodžbu o tadašnjem školovanju u Trpnju. Smatramo da će ta naša predodžba približno odgovarati stvarnom stanju, usprkos dozi neizbježne pristranosti u izjavama, kako svjedoka, tako i glavnih aktora.

Izjave svjedoka odnose se na dva pitanja: na naknadu koju su učenici davali svojim učiteljima i na rok pohađanja škole Baračeva nećaka.

S obzirom na prvo pitanje od deset preslušanih svjedoka sedmorica su — a među njima i jedan svećenik — izjavili da nisu nikad plaćali učitelje »u dinaru«, a samo trojica, i to sva trojica svećenici, da su plaćali po talir, odnosno po dva talira godišnje. Međutim, svi su izjavili da su davali svojim »meštrima« razne »časti« te da su im činili razne »službe«. »Časti« su se sastojale u dobroj ribi: barbunima, cipolima, trigljama, zatim srdelama za soljenje, svinjskom mesu, pršutima, jajima i sličnom, a davale su se, naročito o Božiću, Uskrsu, Novoj godini i pokladima. »Službe« pak koje su »skulari« činili svojim meštrima bile su raznovrsne: od pripremanja vatre u kuhinji, kuhanja, prenošenja i krpljenja mrežica, vađenja vršava, lovljenja ribe ostima, pod svijeću (*dukes*), rastiranja mreža, branja i kupljenja maslina, skupljanja drva i sličnog do čuvanja pčela i raskopavanja baština te obavljanja kraćih putovanja za meštra.

Za nas su posebno važna svjedočanstva o trajanju pohađanja škole Baračeva nećaka. Tu doznajemo koji su udžbenici upotrebljavani u školi (*u maloj skuli*), kojim redom i koliko je, otprilike, trajalo osnovno školovanje. Svjedočanstva triju svjedoka u ovom pitanju skoro su istovjetna. Svi oni žele dokazati, nabrajajući knjige koje je učio, da je Baračev nećak pohađao školu više godina. Jedan izričito tvrdi da je pohađao školu, više-manje, četiri godine, »erbo je učio *S. Croce, Fior di virtù, Giosafat*,¹⁰ iza tega učio je gramatiku, piso je i učio konte.« Drugi svjedok još jasnije govori o redosljedu upotrebe udžbenika: »... znam da je hodio na skulu i da je učio *S. Croce, iza tega je paso u Fior di virtù, Giosafat, iza Giosafata u gramatiku malu, i piso je i učio konte* . . .« Treći svjedok dopunja izjave spomenute dvojice, dodajući da je Baračev nećak uz ostalo i pisao zadaće, »anzi piso je mostre.«

Ako saberemo podatke o školi u Trpnju koje nalazimo u našem procesu, dobivamo ovakvu sliku: U Trpnju je u XVIII vijeku istodobno radilo više škola, koje su vodili kapelani učitelji u svojoj, odnosno kapelanskoj kući. U doba kad je vođen ovaj proces bile su, svakako, dvije škole: našeg don Antuna i don Frana Agustinovića. U procesu se spominju još dva kapelana učitelja: don Miho Fabrelli¹¹ i don Luka Giovanelli. Svaki od tih kapelana držao je, prema potrebi, dvije škole: *malu skulu* i *skulu od mise*.

U »*maloj skuli*« dobivala su se osnovna znanja čitanja, pisanja, računanja i osnovi latinske gramatike (mala gramatika), što znači da su se učitelji kapelani držali, više-manje, programa nižih škola koje su držali privatni učitelji u Gradu.¹²

¹⁰ O ovim udžbenicima, vidi kod V. Adamović, *nav. dj.* I, str. 30, 127, 154, II, 27—29. Za »*Fior di virtù*«, vidi posebno Dr. P. Kolendić, *Fiore di virtù u našem prevodu XIV veka. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. III, 1923, str. 133—140.

¹¹ Alias Ivetta. Oporuku je sastavio u Trpnju 1. II 1750. Umro je u aprilu 1758. *Test. not.*, 79. 148—149.

¹² »Za prvo učenje čitanja slijedila se još vazda stara metoda sricanja na knjižici »*S. Croce*«, iza koje bi se prešlo na »*Fior di virtù*« i na »*Život sv. Giosafata*«, pak na *latinsku gramatiku, Limen gramaticum*«. V. Adamović, *nav. dj.* I, str. 127.

»Skula od mise« pripremala je svećenike i bila je, otprilike, neka kombinacija gimnazije i teologije. Tu se, svakako, učila, za razliku od »male gramatike«, velika latinska gramatika i drugi gimnazijski i teološki predmeti. »Skula od mise« zvala se i »skula od gramatike«.

Trajanje škole kao i vrijeme ulaska u školu zavisilo je, bez sumnje, o umnoj i fizičkoj razvijenosti i bistrini pojedinog učenika. Reklo bi se da su kapelani učitelji primali u školu već djecu od šest godina.¹³ U školi su ih držali dok ne bi stekla osnovna znanja, a to je moglo trajati tri, četiri ili više godina. Vjerojatno je škola redovito trajala četiri godine.

Naknada koju su kapelani učitelji primali za podučavanje djece, po pravilu, nije bila novčana. Ona se sastojala iz raznih poklona u naturi, takozvanih »časti« koje su učenici od vremena na vrijeme, a naročito prigodom crkvenih praznika Božića, Uskrsa, Nove Godine i drugih, donosili svojim učiteljima, kao i iz raznovrsnih usluga »službi« koje su im oni ili njihovi roditelji činili.

Upada u oči velik broj svećenika koji se spominju u procesu. Od ukupno devet spomenutih sedam ih je bilo živih, i to sve Trpanjci. Sigurno su se svi oni pod stare dane vraćali svojim kućama. Već iz te činjenice možemo zaključiti da se u Trpanju nije osjećala nestašica nastavnog kadra te da je svako trpanjsko dijete moglo izabrati nekog svećenika učitelja, s kojim je možda bilo čak u bližoj ili daljoj rodbinskoj vezi, i tako dosta lako doći do osnovnih znanja.

Trpanj u XVIII vijeku nije bio sjedište župe. Bio je samo kapelanija obližnje župe Vručice, sa četiri crkve odnosno kapelice: Sv. Petar, Gospa od Karmena, Sv. Roko i Sv. Antun. Glavna crkva »od kapelanije« bio je Sv. Petar. Prihodi kapelana nisu bili veliki, stoga su se tu teško mogli održati kapelani stranci,¹⁴ dok su domaći na svojim kućama prolazili, vjerojatno, vrlo dobro. Mali prihodi kapelanije odgovali su malim ka-

¹³ Barač kaže za svog nećaka da je išao »na skulu . . . ko djeteece malabno«. Da je bio običaj da djeca rano idu u školu imamo potvrdu u jednom mnogo starijem dokumentu, naime procesu vođenom u septembru 1509. godine pred lopudskim knezom. Jedan učenik od šest godina i jednog mjeseca, izlazeći s poslijepodneve škole fratara sv. Nikole, bio je tako premlaćen da je uskoro umro, pa je otac djeteta podnio tužbu: »Antonio de Marino . . . fa lamento contra Andrea de Givulin Cudesich (?) dicendo, sabato proximo passato al mio fiolo de età de anni 6 e mese uno, essendo alla schola deli frati de santo Nicolo de poi dexinar, e siando lassati della schola el detto Andrea pigliò per li capelli el detto mio fiolo e dettelli parecchi pugni sul collo in modo che lo detto mio fiolo sta male, in termeni mortali e jace in letto per dolor che sente in suo corpo, delle botte che ebbe dal prefato Andrea.« Dijete je umrlo 22. septembra. Od preslušanih učenika zna se za dob četvorice: trojica su imali 8 godina, a jedan deset. *Lam. de foris*, 71. 133—134.

¹⁴ Don Luka Giovanelli (sam se potpisuje Gioanelli), koji se u procesu spominje kao pokojni, napustio je Trpanj u aprilu 1758. zbog slabog kapelanskog honorara. To doznajemo iz pisma od 22. III 1758. kojim obavještava Senat da će se u aprilu vratiti u Dalmaciju, odakle ga rodbina i prijatelji neprestano pozivaju, kako bi se Senat pobrinuo za novog kapelana kapele, čiji ključ će, kao i ključ kuće, predati kancelaru. U ovom pismu, koje može služiti kao kaligrafski uzorak, kaže: »Non supplendo il tenue onorario di questa capellania all'esigenze tutte del vitto e vestito di una sola, non che di due persone, ne potendo io in questa mia avanzata età vivere solo senza servitù, ho risolto sotto li 13 dell'imminente aprile restituirmi in Dalmazia . . .« *Acta S. M. M.*, saec. XVIII, N° 3389/1/164.

pelanskim dužnostima, koje su im ostavljale mnogo slobodnog vremena. U tom slobodnom vremenu mnogi od njih su »učili skulu« i tako »častima« i »službama« svojih skulara dopunjali slabe kapelanske honorare.

Školske prilike osnovne nastave koje smo našli u Trpnju XVIII vijeka važit će, više-manje, za čitav teritorij Dubrovačke Republike, na kojem su bile trideset dvije župe (bez Pila i Gruža)¹⁵ i deset manastira.¹⁶ U svakoj župi pored paroka služilo je uvijek po više kapelana, a u manastirima barem dva, tri fratra. Na taj način čitav teritorij Republike imao je dovoljno boljeg ili lošijeg nastavnog kadra, da su sva djeca, u prvom redu ona koja su živjela u sjedištima župa ili u blizini manastira, bila u mogućnosti da dođu do osnovnog školovanja. Pitanje je, međutim, koliko su se djeca, odnosno njihovi roditelji koristili ovim mogućnostima. Možda u tom pogledu Trpanj u kojem se svjedoci lako pozivlju na »ostale skulare«, ima prvenstvo.

PRILOZI

ISKAZI DON ANTUNA SIMONETTIJA, MATA BARAČA I NJIHOVIH SVJEDOKA U SPORU OKO PLAĆANJA ŠKOLOVANJA

Diversa Jagninae (1772—1780), sv. 5
f° 34'

a di 14. nouembre 1775

D. Antonio Simonetti comparisce d'innanzi il magnifico ut supra, dicendo essendo Matteo Barach in obligo restituirci il remo et una mesariola giusta l'accordato, e non auendo restituito ne l'uno, ne l'altro, si insta, che sia sentenziato à restituire il douuto, et essendo restata indecisa l'istanza, che sudetto Barach ci debba pagare ducati 12 pe la scola fatta al suo nipote da detto Simonetti per anni ut supra, dimanda la giustizia, non essendo sudetto Simonetti per alcun titolo [tenuto] (f° 43') fare la scola gratis, et essendoli paghato d'altri, come dimostro col seguente attestato, dimando sia sentenziato pagarmi subito li sopradetti ducati 12, e questo dimanda non solum . . .

¹⁵ Župe su bile: Stravča, Pridvorje, Pločice, Gruda, Cavtat, Mlini, Dubrovačka Župa, Dubrovačka Rijeka, Osojnik, Zaton, Orašac, Trsteno, Kliševo, Slano, Doli, Lisac, Ošlje, Topolo, Ston Veliki, Ston Mali, Ponikve, Žuljana, Janjina, Kuna, Vručica, Orebić, Lastovo, Babinopolje, Šipan, Lopud, Koločep.

¹⁶ Ne uzimajući u obzir Lokrum, Sv. Jakova i Sv. Andriju, benediktinci su u to doba imali manastir na Mljetskom jezeru. Franjevci: u Pridvorju, Cavtatu, Dubrovačkoj Rijeci, Slanom, Velikom Stonu, Kuni, Orebiću i Lopudu. Dominikanci manastir uz crkvu sv. Nikole na Lopudu. Poznato je da je dobro radila škola u ovom manastiru i da su u toj školi dobili prve osnove znanja poznati latinski pjesnici: Petar Palikuća i Nikola Brautić. Vidi, Dr Đ. Körbler, *Život i književni rad biskupa Nikole Brautića Lopudanina* (1566—1632), Zagreb 1912, str. 2, 9, 11. V. Lisičar, *Lopud, historički prikaz*, Dubrovnik 1931, str. 47. 49.

a di detto

Noi infrascritti dichiariamo col nostro giuramento d'auer paghato à nostro maestro signor D. Antonio Simonetti all'anno, oltre alcuni piccoli regaluci per suo trauaglio della scola, un zechino. In fede di che . . .

li 13 settembre 1775

Pietro Culiscich subdiacono, affermo

Baldassare Bibiza subdiacono, affermo

Si nota che li sopradetti Pietro Culiscich e Baldassare Bibiza affermarono esser uero il sopradetto loro attestato.

a di 20 sudetto

Matteo Barach fù citato à comparire questo giorno istesso per risponder alla istanza di spopradetto attore, altrimenti sarà sententiato iuxta petitionem actoris.

a di detto

Matteo Barach comparso alla citazione, ut supra, e rispose: »Ouo ie diete, to ies moi neput hodio ie naiparuo na sculu u D. Frana Agustinovichia kò dietesce malahno bres oza i matere, kò sirota, paka saiedno s drughom diezom otiscio ie na sculu u G. D. Antuna Simonetti, i ia visce tegha niesam ni sno, erbo sam ia okupan s drughima poslima, i zinio sam da slied: u G. recenogha D. Frana, ma ni gouori isti neput: »Ia sam dundo otiscio na sculu u G. D. Antuna.« I uso gha ie (f^o44) ucit sa dua godischia, i u toliko dobbà nie naucio ni missu dobro osluscit, bivsci sueier nie hodio ni na sculu, pokle partengia G. D. Antun od ouegha malogha sculu da mu se plati, sascto me nie sasuo subito i reko »Mato, ouo ie diete dosclo na sculu. Ia gha nechiu ucit sa ludu, negho hochiu bitti plachien.« Nakon 6 godischia, kako smo se saieli meiu nami, doscio ie danaska da mu platim sculu, a ondi e bilo toliko capelanah, i forestira i nazionale, koi su ucili sculu, nie billo uscianze sa platiti negho samo pociastit ih o boscichiu i o skarsegniu i o pokladih i priko godischia s' ribom, niti su partengiali negho samo G. D. Lucha (f° 44') Giouanelli, on se ie dichiaro subito: »Ia nas saludu nechiu ucit, negho hochiu da me plachiate.« I tako su gneki ucili i plachiali su na godischie po talar imperiali, i koi su billi u sculii od gramatiche. Sato da ie G. D. Antun dichiaro menni da hochie platu od scule, tadar ne bih dò da idde na sculu, negho u D. Frana, alli u kogha drughogha.

a di 21 detto

Sacerdote Simonetti attore, vista la sopradetta risposta di Matteo Barach, breuemente dice: »Gesù Cristo nel Santo Vangelo insegna, che ogni operario deue auere la sua mercede. Il maestro che ha fatto la scola al nipote di sudetto Barach, non per due anni come lui dice, ma per anni cinque e più, il che lui molto bene sapena, doueua ricuere la sua mercede, perche anche li maestri di casa in Ragusa, et altroue, che solamente riuedono li sco-

lari in casa che uano alle pupliche scole sono paghati à cinque e più ducati all'anno, senza alcun patto, perche al trauaglio la mercede si deue, ne io con lui doueuo far li patti, perche per nessun titolo sono oblighato à far la scuola gratis. L'operario ò il maestro, o il creditore, è padrone rilasciare e donare il debito, ma il debitore sempre è oblighato à pagare il suo debito. E quello che dice che al quondam Giouanelli capellano quelli scolari che ueniuanò alla sua scola (f° 45) paghauano un talaro all'anno per esser così conuenuti, rispondo, che detto Giouanelli non era tenuto cercare il patto del pagamento, ma erano tenuti li scolari, e così io non ero tenuto à cercar il paghamento per la scola da Matteo Barach per suo nipote ma lui da me, perche per testo del S. Vangelo doueua sapere che la mercede deue esser data degna al operario. Ad altre friuolezze tralascio rispondere, solamente dico, che li scolari stati da sopradetto Giouanelli, non solo li frutauano un talaro, ma più d'un zechino in uarij comestibili, perche riceueua oltre alcune seruitù, legna per foco, carne, pesce per mangiare, sardelle facendo anche più barelli per vendere, oglio, vino. E tutto questo in caso di negazione son pronto à prouare.

a di detto 21

Matteo Barach uista la sopradetta risposta di sacerdote Simonetti, rispose: »Ia gospodine cnesce nieszam scular, sa mochi odgovoriti po putù od scule, mà sato odgouara uam na rasloghe G. D. Antuna, da nighda nie billo sakona ù nascemu seelu sa plachiatu sculu, negho samo ciasti kako sam u pasanomu rasloghu presento, a G. D. Luka Giouanelli naplachiuo ie sa sculu od sculara koi su billi u gnegha od misse, a ostala dieza od male scule, nie usimo nikomu niscta, negho samo scto bi gha pociastielu, kako chiu ukasati i ako bi G. D. Antun negho prouachiu i ukasati (f° 45') koliko ostali swikolizi capelani koi su billi, ucili su diezu sculu, to su isto usimali i sa te ciasti ucili su sculu, kako i u to brime, i dan danascgni isto sliedi G. D. Antun, mà od dinara nighda niscta, niti su usimali, niti su pretengiali, niti pretengia G. D. Antun dan danascgni od ovisieh sculara, negho samo od menne. A scto gouori G. D. Antun da sam ia bio oblighan dochi u gnegha sa ostati di patto sa trud od gneghoue scule, scoto mi e ucio neputa, ia na to odgouaram, da niti sam molio G. D. Antuna ni drughoga od gneghoue kuchie, niti sam imo intenziona sa stavit gha u gneghouu sculu, mà bivsci otiscio sam po sebbi, nieszam gha hotio urachiatu s tegha puta, i tako kad gha ia nizam molio da gha uci sculu, para mi G (ospodine) P (isvjetli) da gha nieszam darscian ni platiti, i iopeta nie ù sakonu, niti se niko nie naplachiuo. A scto ie reko G. D. Antun da ie u gnegha ucio pet godischia, à ia gouorim da to istina nie, negho samo dua godischia, à da ie ucio pet godischia, da ie bio od kamena naucio bi leghat.«

a di 22 detto

D. Antonio Simoneti stima superfluo rispondere à tutto, costando, abbastanza per la testimonianza dei due sacerdoti ut supra, che a me hanno paghato à un zechino all'anno per il trauaglio per la scola fatta, e se i capellani faceuano la scola, non la faceuano per alcun obligho mà sola-

mente perche li si corrispondeua il trauaglio douerosamente ò in denaro (f° 46) come si uede di sopra, ò in robbe che equiualeuano al suo trauaglio, doue che sudetto Barach non rispose, anzi prouarò quando il suo nipote per qualche disapore tra la sua casa e mia famiglia si era allontanato per qualche tempo dalla scola, fù pregato da una sua stretta parente per nome Francesca moglie di Antonio Ferri à riceuerlo, dicendomi, che il fratello maggiore li disse à pregarmi di riceuerlo e che prometteua sodisfarmi pienamente per mio trauaglio, e cosi da me fù riceuto. E si ingana sopra detto Matteo Barach che sudetto suo nipote sia uenuto da me instrutto adietro pochi anni perche mostrarò, che quando uenne non seppe conoscere neppure le lettere del alfabeto, e per quel tempo che è stato da me scriueua, legeua, incominciua imparar la gramatica e li conti. Dimando adunque solamente che in conferma di quanto hò detto in merito al pagamento del quondam Giouanelli dicano la verità Reuerendo signor D. Baldassar Crescich e Reuerendo signor D. Andrea Nesanouich e depongua anche la verità di quanto dissi la moglie di Antonio Ferri.«

f° 46'

a di 22 detto

Reuerendo D. Baldassare Crescich comparue di sua spontanea volontà d'innanzi ut supra, e tacto pectore sacerdotali depose e disse: »Io ridauo un talaro al maestro Giouanelli in danari all'anno, di più ogni uolta quando auena la casa li portauo regali, cioè pesce barboni, zenuolli, sardelle, uerdame e de carne porcina e altre cose solite à tempo di Natale e Resurrezione e al giorno del capo di l'anno, di più andauo à domandare dei altri scolari le sardelle, e in quel tempo li salaua à più barelli e il uendenu.«
Tantum dixit.

a di 22 detto

Reuerendo D. Andrea Nesanouich comparue di sua spontanea d'innanzi ut supra, e tacto pectore sacerdotali depose e disse: »Io quando imparauo la scola da quondam maestro Giouanelli, non li dauo in danari niente, mà li faceuo delle diuerse seruitù in casa, come non auendo con lui alcuna persona li cucinauo, faceuo foco e tutte altre seruitù, e quando erano giorni solenni li dauo li soliti regali e in tempo di està delle sardelle.« E tantum dixit.

f° 47

a di 23 detto

Francesca moglie di Antonio Ferri trouandosi amalata e indisposta, non potendo comparire d'innanzi ut supra, fù giurata per mano del puplico cancelliere acioche depongua la verità sopra la deposizione di Reuerendo D. Antonio Simonetti, la quale rispose: »La sam snala da su se billi suadili sa iednu cosciugliu od caualucia i neput Matta Barachia uechie nie hodio na sculu ù recenogha D. Antuna, mà iedno iutro doscla sam na missu kako ie moie solito, i vidila sam neputa recenogha Barachia di mu slusci missu, tadara sam rekla gosparu D. Antunu: »Spomeni se G. D. Antune da ste vi sueier billi dobri i cinili caritati, sato iopeta prigharilite tegha malogha

koi je sirota i ucite gha sculu, nachiete prid Boghom.« A on ie tadara odgouorio: »Ia gha nisam ni poslo.«

.....
Interrogata de loco, rispose: »U zarqui od capelanie.« . . .

a di 23 detto

Matto Barach rispose alla deposizione di sudetto Simonetti: »Etto viddi V(asce) P(risvietlo) G(ospostuo) kako receni G. D. Antun dichiaro ie da gha ie molila Frane recena sa sculu mogha neputa, da chie bitti plachien. Sato po deposizioni recene Frane etto vidite da ie sue (f° 47') falso. A receni Mato odgouaram na deposizion G. D. Antuna scto ie reko da gha nisam nighda pociastio, à ia gouorim osuen ona solita tri puta od godischia, ioschieriza suei priko sime poslo bih mu trigaglia, zipola, kadgho bih ubitio, i preko glieta sardilla kadghod nebbi ubitila tracta recenogha D. Antuna, i da sam one ciasti prodauo, potegho bih na godischie sedam osam ducata.«

a di 23 detto

Matteo Andricich testimonio prodotto, amonito, giurato et interrogato: »Quando imparauate la scola, in tempo della vostra giouentù dal capelano Agustinouich stato in quel tempo, se pagauate qualche cosa?« Rispose: »Ia sam ucio sculu istina ie, mà ia nisam platio niscta negho samo one solite ciasti, i bili su-sa mnom tolizi sculari, nie niko plachio niscta, à iopeta ucio ie sculu moi brat Vlaho u capelana D. Luche giouanelli, nissa mu placio niscta, nemo samo ako bih gha pociastio, erbo smo billi od male scule.« *Tantum dixit.*

a di 23 detto

Matteo Paulina testimonio . . . interrogato: »In tempo della vostra giouentù quando la scola imparauate, auete paghato a vostro maestro qualche cosa?« Rispose: »Ia gospodine cnesce nisam nighda niscta (f° 48) plachio, ni D. Mibu Fabrelli, ni D. Luzi Giouanelli, negho samo scto bi gha pociastio ko i drughi o boscichiu i o skarssegniu.« *E tantum dixit.*

.....
.....

a di 23 detto

D. Antonio Simonetti intende prouare che il nepote di Matteo Barach sono più di cinque anni che ueniua da me alla scola, e non sapeua ne pure alfabeto e quando abandonò la scola legeua, scriuena, principiana la gramatica e faceua li conti. Testimonii Luca Nesanouich e Toma Milinouich et altri.

a di detto

Luca Nesanouich, testimonio . . . interrogato se è uero quello che sudetto D. Antonio Simonetti hà detto, rispose: »Ia snam da neput Mata Barachia

hodie ie na sculu u G. D. Antuna, mà koliko brimena i godischia ia ne snam, mà snam da ie poceo legat S. Croce, paka isa tegha Fior di virtù, paka Giosafat, paka gramatiku Malu i conte ucio, ouo snam, anzi i piso ie mostre.« E tantum dixit.

Interogato de loco, rispose: »U kuchi G. D. Antuna« Interogato de contestibus, rispose: »Sna Toma Milinouich i Iuo di Ghiuro Vid i ostali sculari i Nicolà Porobillo.«

f° 48'

a di 25 detto

Matteo Barach di nuouo compare d'inzani ut supra e disse: »Ia sam doscio sa staviti na libro iosc ovi moi raslogh. Okle ie poceo ucit sculu G. D. Antun od gneghoue mladosti dō dneua danascnegha nie od nikogha napatio se iednogha soda ù dinaru, negho samo hochie od menne, bivsci ouo ie iedan impegn; sascto neput Antun recenogha G. D. Antuna bio me ie udrio sato sam ia poscio ù Grad na praudu i cinile su G. Sughie da mi platì sue danne i interesse i platìo mi e sa dukata desset i nike dinare, i tako sadariza ischie sue nacine da mu ia platim sculu od neputa, scto nie niko platìo. Na isti nacin ucili su diezu fratri od Cunne, od onisieh selia sculu, od nasada dosta godischia i danascha Guardian od Cunne F. Isidoro Marich hotio ie od one dize da mu plate sculu, 'a ozi od recene dieze nissu hotili plachiatì i ministar osudio ie recenomu guardianu: »Kad se nissi gnima dichiaro i s gnima poghodio neimasc raslogha.« I osudio ie da mu ne dadu niscta, erbo nie billo nighda usianze sa plachiatì, niti su receni Fratri partengiali; sato euo uam esempia scto ie sliedilo na Cunnom. A D. Baldo Bibiza i D. Pero Culiscich kad bi billi esaminani in forma iuridica i oni bi isti dichiarali da nissu plachiali niscta.

f° 49

a di 25 detto

Tomma Milinouich, testimonio . . . interrogato, se è uero quello che sudetto D. Antonio Simonetti hà detto, rispose: »Ia gospodine cnesce snam da ie hodie na sculu i da ie ucio S. Croce, isa tegha da ie passò ù Fior di virtù, Giosafat, isa Giosafata ù Gramatiku Malu, i piso ie i ucio conte, mà ukoliko godischia ia sse-ne spomignem, à mosce bitti da chie se spomenut boglie drughi sculari.«

Interogato de loco, rispose: »U G. D. Antuna u kuchi.« . . . de contestibus, rispose: »Ia sam bio i Luca Nesanouich i Iuo Ghiura Vida i Nicolà Porobillo i ostali sculari.«

a di detto

Nicolà Porobillo testimonio . . . interrogato: »Sapete uoi quanti anni imparaua la scola nipote di Mateo Barach dal signor D. Antonio Simonetti?« rispose: »Ia snam da ie hodie na sculu sicuro sa cetiri godischia meu vechie, meu magne, erbo ie ucio S. Croce, Fior di virtù, Giosafat, isa thegha ucio ie Gramaticu, piso ie i ucio i conte.«

D. Antonio Simonetti, vista la deposizione di Francesca moglie di Antonio Ferri in sostanza contraria alla sua alegazione, ne potendo essa comparire per forza della di lei malattia in contradditorio, sopradetto Simonetti con suo giuramento da sacerdote indegno attesta esser quella sua allegazione uera e dice, che sudetta Francesca veda bene la sua anima, e che sia vera lo conferma la realta del fatto, perche in virtù della verità di detta allegazione sua il nepote di Matteo Barach fù da lui nuouo benignamente acolto alla scola. In merito à quello poi che dice sopradetto Barach, che nelli regali straordinarij et altri all'anno li frutaua sette in otto ducati, sudetto Simonetti dice, esser ciò falso, falsissimo e molto si marauiglia d'una tale sua gran suaciatagine già ben conosciuta in tutte l'altre sue cose e pretensioni ingiuste anche da più puplici rapresentanti; e non dice altro, ne risponde alle di lui altre friuolezze nulla concludenti, solamente dimanda che giusta l'accordato li si restituisca il remo e la mesariola e che per trauglio formale di scola li uenghi giudicato quel tanto che parera giusto e doueroso dal giudice da lui stimato intemerato, solo rammentandoli questo, che per grazia di dio dalla (f° 50) continuazione di molti anni di scola da lui fatta, sono usciti qui in Tarpagn sette sacerdoti ora viuenti, doue che dalla superficiale scola d'altri maestri non si vidde esser uscito alcun sacerdote.

a di 11 dicembre

Odgouaram na rasloghe G. D. Antuna, bivsci on isti reko da ie moi neput ucio u gnegha sculu cetiri godischia danna, sato sascto mi nie paruo godischie reko da mu platim sculu, alli drugho godischie, trechie i cetuarto, negho kako smo se saieli i diete se diglo scule, nakon cetiri pet godischia, doscio ie danaska scogiauat recenu sculu, a v ono brime kad ie ucio sculu mogha neputa, ia sam suako godischie imo conatab s gnime i mogha dinara bilo u gnegha. Menni nighda nie receni G. D. Antun visce scule motiuo ni partengio i ukasatchiu svidozima, da koi su u G. D. Antuna ucili, da nie niko platio u dinare niscta.

a di detto

Antun Calais, . . . interrogato: »Quando il vostro fratello D. Andrea imparaua la scola dal D. Antonio Simonetti, auete qualche volta paghato la scola al detto Simonetti in denari?«, rispose: »Ia gospodine cnese scto snam nismo nighda platili u dinaru negho samo u ciasti.« E tantum dixit.

a di detto

Reuerendo D. Baldassare Crescich comparue di sua spontanea (f° 50°) volonta d'inanza ut supra e tacto pectore sacerdotali depose e disse: »Ia sam ucio nikoliko brimena skulu u G. D. Antuna Simonetti i u dinaru ia mu nisam platio niscta, nemo da bi gha scto pociastio.« E tantum dixit.

a di detto

Reuerendo D. Pietro Culiscich comparue di sua spontanea volontà d'inanzi ut supra, e tacto pectore sacerdotali depose e disse: »Ia sam ucio sculu pria negho sam bio u Leuantu i posli kada sam doscio is Leuanta ù G. D. Antuna Simonetti i dosa mu dua talira i sceset dinara i ostalieh ciasti.« E tantum dixit.

a di detto

Reuerendo D. Baldassare Bibiza comparue d'inanzi ut supra di sua spontanea volonta e tacto pectore sacerdotali depose e disse: »Ia kada sam doscio is Leuanta molio sam G. D. Antuna Simonetti da me ucci sculu i ucio sam u ghnegha sculu i dosa mu dua talira sa godischie.« E tantum dixit.

a di 12 detto

D. Antonio Simonetti amira l'alegazione di Matteo Barach, nella quale dice, che in tanti anni, ne'quali ueniua il suo nipote à sua scola mai abbia ricercato alcun pagamento, tanto più per esser lui a esso debitore di tanti anni, dice tutto ciò gratis asserirsi, anzi esser falso, che detto D. Antonio sia stato debitore (f° 54') a sudetto Barach, perche nel agiustamento dell' accordo fatto fra di loro come aparisce sù questo Libro della canceleria, terminati tutti li conti fra di essi di molti anni, esso Barach è restato debitore a sudetto Simonetti ducati 2:14 quale hà riceuto, di più restò d'accordo dowerli restituire un remo e d'una mesariola non riceuti, e restò indecisa la pretensione di ducati 12 per la scola. Come dunque e con qual faccia può dire sudetto Barach, che da me si trouauano li suoi denari, quando li miei sono stati da lui? Che poi non abbia ricercato in sudetti anni il paghamento da esso per la scola, sicome pazientaua gli altri conti, così pazientaua il douere del suo paghamento ne per questo poteua esser pregiudicato, ne per legge divina ne humana del suo giusto paghamento quale prouarà esserli sodisfatto d'altri suoi scolari e se a qualche d'uno hà rilasciato per qualche paghamento è stata òpure sua carità, opure li servigij prestatili, e dimanda che in conferma di sudetta verità da lui asserita d'esserli paghata la mercede in molte seruitù da diuersi suoi scolari siano esaminati Tomma Milinouich e Luca Nesanouich, e consta che l'altri l'hanno paghato in denari, ut supra.

a di detto

Tomma Milinouich, . . . interrogato che dicesse la verità sopra la sopradetta allegazione di Simonetti, rispose: »Ia sam vele sluscbah ucinio momu mesctru sa conat scto me ie ucio sculu, to ies brosa mu masline i kuppjo nekoliko puta, hodio u Neretuu i u Klek i ia i otaz moi nacigno mrescu sardionu (f° 55) i karpio male mrescize i toliko puta hodio ù maghazin, nosio robbu i ù Blaze remisc, mrisce, robbu i ostalo scto bi jm billo od potribbe i di più raskopauo basctine i hodio na dukes i ù darua i na Cor-

ciullu, i ostake ciasti scto samu dauo, nosio sardilla i drughe ribbe, parsciute i iaia o skarsegnu i sato mi moi mesctar nie isko drughe plate negho mi e blagoslovio.« *E tantum dixit.*

a di detto

Luca Nesanouich, . . . interrogato che dicesse la verità sopra la detta allegazione di Simonetti, rispose: »*Ia sam hodio u vechie sluscha i cinio posso, to ies, hodio ù Blazze nossiti mrescize, hodit na morre, vaditi varsce, mrescize, rastirat tonote, hodio samu na dughes, brati masline na Dubom i oudi naa Tarpgnu i ciuvo samu celle po vas dan i hodio u vinogradischia i sto bih po toliko danna i hodio na Sciupu i cinio toliko truda i moi brat i otaz kouali su mu sikire, inferie, motiche i toliko stuari, ne bi mu nikda naplatili, sato moi mesctar ni see hotio naplatiti sa gneghou trud, negho mi e blaghoslouio.*« *Tantum dixit.*

a di 13 detto

Sudetto D. Antonio Simonetti insta d'inanzi il magnifico ser Capitano *ut supra*, che auendoli detto Francesca moglie di Antonio Ferri da parte di Francesco nipote maggiore di Matteo Barach (f° 55°) che di nuouo accetti à scola il suo fratello minore, che lui pagarebbe il suo trauaglio, e auendo istesso Francesco detto lo stesso à D. Pietro suo nipote, insta che sia citato e giurato sopradetto Francesco à dir la verità sopra li sudetti due punti.

a di detto

Francesco Barach, . . . interrogato sopra la allegazione di sudetto Simonetti, quale lettali, depose e disse: »*Ia sse ne spomignem da sam Frani Antuna Ferri ia nistca visce tegha gouorio, a ona ie ista sgiua koia mosce rieti iesam li om gouorio. Ni D. Peru ia sse ne spomignem da sa mu nistca gouorio.*« *Tantum dixit.*

R é s u m é

SUR LES CONDITIONS DE L'ENSEIGNEMENT DANS LE TERRITOIRE DE LA RÉPUBLIQUE DE DUBROVNIK AU XVIIIe s.

Utilisant l'interrogatoire du tribunal dans le procès qui, en 1775, opposa Antun Simonetti et Mate Barać de Trpanj, et fut enregistré dans le cinquième livre »Diversa« de la capitainerie de Janjina, ainsi que d'autres données provenant des Archives de Dubrovnik, l'auteur essaie de donner une image de l'enseignement élémentaire sur le territoire de la République de Dubrovnik au XVIIIe s.

D'après ces renseignements, l'enseignement primaire sur le territoire de la République de Dubrovnik au XVIIIe s. était entre les mains des religieux, surtout des vicaires et des moines. Dans leurs maisons et, pour les moines, dans les monastères- ils enseignaient aux enfants les connaissances élémentaires de la lecture, de l'écriture et du calcul, de même que celles de la grammaire latine («petite grammaire»). C'était une petite école appelée »mala škula« à la différence de »l'école de messe« ou »école de grammaire« où l'on préparait les futurs ecclésiastiques.

Dans la »petite école« étaient employés les livres scolaires suivants: Santa Croce, Fior di virtù et Josaphat, que les élèves parcouraient l'un après l'autre en s'exerçant à la lecture et à l'écriture. L'auteur ne dit rien des livres d'après lesquels les élèves apprenaient le calcul et la »petite grammaire«, car il n'en est question dans les documents dont il disposait. De même nous ignorons de quels livres de classe se servaient ceux qui préparaient les candidats au sacerdoce dans l'école appelée »école de messe« ou »école de grammaire«. L'auteur suppose qu'on y apprenait avant tout la langue latine et les matières théologiques.

D'après certaines données l'auteur conclut que les enfants fréquentaient l'école dès l'âge de six ans et que les élèves doués la quittaient à la fin de la quatrième année.

En ce qui concerne l'indemnité que recevaient les instituteurs pour leur travail, l'auteur indique que cette rémunération, d'après le règlement, n'était pas en argent. Elle se composait de divers cadeaux en nature, de »častima« (cadeaux honorifiques) que les élèves apportaient à leurs maîtres de temps en temps, et particulièrement à l'occasion des fêtes religieuses de Noël, de Pâques et du Jour de l'An de même que de divers services que leurs parents ou eux-mêmes leur rendaient.

Etant donné qu'au XVIIIe s. il y avait, sur le territoire de la République de Dubrovnik, plus de 32 paroisses et 10 monastères et que, dans certaines paroisses, il y avait plus d'un prêtre, l'auteur conclut que les enfants des villages environnant Dubrovnik vivaient dans des conditions satisfaisantes en ce qui concerne l'obtention des connaissances scolaires élémentaires.

Enfin, l'auteur publie l'interrogatoire du procès mentionné ci-dessus dont il a, pour la plus grande partie, épuisé les données en vue de rédiger cet article.